

PAULINA DUBIEL-ZIELIŃSKA

KREATYWNA OBECNOŚĆ OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH W RODZINIE I JEJ WYMIAR ETYCZNY

WSTĘP

Nie istnieje jedna, uznana powszechnie definicja niepełnosprawności. Udanych przykładów jej precyzowania dostarcza zarówno międzynarodowe, jak i krajowe prawodawstwo. Wobec tego, przywołam zarówno definicje funkcjonujące na gruncie prawa krajowego, jak i globalnego.

Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) terminem *disability* („niepełnosprawność”) obejmuje upośledzenia, ograniczenia aktywności i ograniczenia aktywności zawodowej. Upośledzenie jest tutaj rozumiane jako problem funkcji organizmu lub struktury; ograniczenie aktywności odnosi się do trudności napotykanych przez jednostki w realizacji wszelkich zadań lub działań; ograniczenie uczestnictwa z kolei to problem doświadczany przez jednostki w zaangażowaniu w sytuacjach życiowych. Niepełnosprawność, to nie tylko problem zdrowotny, lecz również złożone zjawisko, odzwierciedlające interakcję pomiędzy cechami ciała osoby i cechami społeczeństwa, w którym funkcjonuje osoba niepełnosprawna (WHO: *Disabilities*).

Społeczny kontekst tematyki niepełnosprawności został omówiony w Międzynarodowej Klasyfikacji Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (*International Classification of Functioning, Disability and Health – ICF*), przyjętej podczas Światowego Zgromadzenia na rzecz Zdrowia (World Health Assembly) 22 maja 2001 roku (rezolucja WHA 54.21). ICF, dla uchwycenia integracji rozmaitych wymiarów funkcjonowania człowieka, stosuje podejście bio-psycho-socjalne, dające spójny obraz zdrowia na poziomie biologicznym, jednostkowym oraz społecznym (ICF: Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia, 2009: 20). Zgodnie z ICF niepełnosprawność, to szeroki termin obejmujący wszelkie upośledzenia funkcjonowania, limitowanie aktywności i ograniczenia uczestniczenia. Funkcjonowanie i niepełnosprawność danej osoby postrzegane są jako dynamiczna interakcja pomiędzy stanem chorobowym (choroby, zaburzenia, uszkodzenia, urazy itp.) a tzw. czynnikami kontekstowymi (osobowymi i środowiskowymi) (ICF: Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia 2009: 8).

Światowy Program Działań na rzecz Osób Niepełnosprawnych (*World Programme of Action Concerning Disabled Persons*) wskazuje, że niepełnosprawność to „każde ograniczenie lub brak (wynikający z upośledzenia) zdolności do wykonywania czynności w sposób lub w zakresie uważanym za normalny dla człowieka” (UN Enable: *World Programme of Action Concerning Disabled Persons*). Standardowe Zasady Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych (*The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities*) przyjęte podczas 48. sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych 20 grudnia 1993 r. (Rezolucja 48/96) we *Wstępie (Podstawowe pojęcia w sferze polityki wobec osób niepełnosprawnych, pkt 17)* wyraźnie podkreślają, że „niepełnosprawność» obejmuje wiele ograniczeń funkcjonalnych występujących w każdym społeczeństwie i w każdym kraju na świecie. Niepełnosprawność może być fizyczna, intelektualna, może też polegać na dysfunkcji zmysłów; może wynikać z choroby somatycznej lub choroby umysłowej. Wymienione zaburzenia, sytuacje lub choroby mogą mieć charakter stały lub przejściowy” (Polskie Forum Osób Niepełnosprawnych: *Standardowe Zasady Wyrównywania Szans – rezolucja ONZ*). Obydwa dokumenty akcentują, że niepełnosprawność jest problemem społecznym i nie ogranicza się do konkretnej osoby (UNIC: *Definicja niepełnosprawności*).

Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 13 grudnia 2006 r. rezolucją nr 61/106 (ratyfikowana przez Polskę 6 września 2012 r.) uznając, że niepełnosprawność jest pojęciem ewoluującym i wynikającym z interakcji między osobami z dysfunkcjami a barierami wynikającymi z postaw ludzkich i warunków środowiskowych, które utrudniają tym osobom pełny i skuteczny udział w życiu społeczeństwa, na zasadzie równości z innymi osobami (Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, Preambuła, pkt e), potwierdza powyższe stanowisko ONZ.

Na gruncie prawa polskiego definicję niepełnosprawności odnajdujemy w Karcie Praw Osób Niepełnosprawnych, w której czytamy, że „osoby niepełnosprawne to osoby, których sprawność fizyczna, psychiczna lub umysłowa trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza lub uniemożliwia życie codzienne, naukę, pracę oraz pełnienie ról społecznych, zgodnie z normami prawnymi i zwyczajowymi (...)” (Uchwała Sejmu RP z 1 sierpnia 1997 r. – Karta Praw Osób Niepełnosprawnych, § 1).

KREATYWNOŚĆ I *HOMO CREATOR* – UWAGI TEORETYCZNE

Jak podpowiada definicja słownikowa, kreatywny (z ang. *creative*) to tyle samo, co kreacyjny – kreacyjny (od rzecz. *kreacja*), czyli twórczy. Kreować (łac. *creo* – tworzyć) znaczy tworzyć, stwarzać, ustanawiać, wprowa-

dzać. Kreator (łac. *creator*) natomiast jest twórcą (*Słownik wyrazów obcych PWN* 1980: 398–399). *Homo creator* zatem, to byt najwyżej zróżnicowany, tworzący kulturę i myśli abstrakcyjne, ujarzmiający siły przyrody i odkrywający prawa rządzące rzeczywistością, ujawniający jej dynamiczny ład. Człowiek-twórca potrafi przełamywać rutynę; wzbogaca świat i siebie przez poszukiwanie; stale i systematycznie pogłębia swoją wiedzę, w tym wiedzę o sobie i o życiu; kształtuje stosunek człowieka do człowieka, przyczyniając się tym samym do powstawania nowych stosunków międzyludzkich; doskonalą już zdobyte i posiadane umiejętności, zdolności i uzdolnienia, wprzegając je w tworzenie w sobie własnego oblicza człowieka (Osińska 1980: 8–9). To wartości inicjują działanie osoby ludzkiej (por. Kowalczyk 1992: 105–106). „Regulują sposoby społecznych koegzystencji. Są podstawą rozwoju intelektualno-emocjonalnego i satysfakcji moralnych” (Popielski 2008: 158). Z kolei wartości podstawowe w sposób szczególny pozwalają na doskonalenie się człowieka (por. McCoy 2007: 159–174).

Przesłanką do rozwoju twórczych sił człowieka jest dobro. Rozwój twórczych sił człowieka staje się znaczącym momentem urzeczywistniania dobra jako realizacji innych moralnych celów i ideałów (Gluchman 2012: 16). Wartości „stanowią o dobru wspólnym ludzkości. Stanowią podstawę i są szansą dla możliwości indywidualnego i wspólnotowego dojrzewania i rozwoju” (Popielski 2008: 158).

Człowiek kreatywny „świadomie tworzy i kształtuje własny styl życia (...) szuka, poznaje i umie wybrać spośród wielu proponowanych stylów życia taki, który uznaje za swój” (Osińska 1980: 10–11).

KREATYWNA WARTOŚĆ NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI W RODZINIE – ASPEKT SAMOWYCHOWAWCZY

Niepełnosprawność może być dla człowieka klęską, akceptowanym faktem lub twórczym czynnikiem rozwojowym. Wybór należy do osoby niepełnosprawnej (Osińska 1980: 29) oraz jej najbliższego otoczenia. Inwalidztwo staje się twórczym czynnikiem rozwojowym dla osoby niepełnosprawnej wówczas, gdy jest w pierwszej kolejności uświadomione, a następnie przyjęte jako szansa, interesujące zadanie życiowe. Akceptować inwalidztwo „to nauczyć się żyć z chorobą: przy istniejących stratach umieć uznać i zaktywizować własne wartości” (Marszałek 2006: 41–42). Zakres, w jakim jednostka może się rozwijać, realizować swoje potrzeby i dążenia decyduje o subiektywnie odczuwanej jakości życia (Rabenda-Bajkowska 1979, za: Żyta, Nosarzewska 2006: 17–18).

Osoba niepełnosprawna początkowo ma poczucie straty, ale koncentruje się na tym, co jest możliwe przez nią do osiągnięcia, poszukuje nowych celów życiowych (Marszałek 2006: 42). Wówczas stara się wykorzystać swój stan do pogłębienia wiedzy w nowej lub znanej sobie dziedzinie wiedzy bądź aktywności; nawiązania lub/i odnowienia, pogłębienia i wzmocnienia kontaktów z ludźmi; autorefleksji etc. Momenty zadumy nad swoim losem sprzyjają umocnieniu i nabraniu sił w dążeniu do odzyskania pełnej sprawności, podjęciu pracy do wykorzystania szans rozwojowych, jakie daje kalectwo (Osińska 1980: 29–30).

Zrozumienie owych szans rozwojowych nie zachodzi natychmiast po zaistnieniu dysfunkcji. Inwalidztwo, podobnie jak choroba początkowo wyzwała reakcje i emocje, potem uruchamia myśl, a następnie wytwarza trwałe postawy życiowe (Osińska 1980: 42). W pierwszych chwilach osoba niepełnosprawna przechodzi etap zaskoczenia faktem swego kalectwa. Zaskoczenie łączy się z gwałtownymi emocjami, a co za tym idzie: zaprzeczaniem, niezgodą na zaistniałą sytuację, chęcią ucieczki, pochopnym, nieprzemyślanym działaniem. Dopiero drugi etap – poszukiwanie równowagi – jest związany z dążeniem do znalezienia wyjścia z trudnej sytuacji, do głosu dochodzi rozumowanie, rozsądek, myśl, logika, czy refleksja. Chęć odzyskania równowagi wyraża się w dążeniu do opanowania siebie, zharmonizowania, uspokojenia w drodze refleksji filozoficznej nad sensem i celem życia, nad rozwojowym charakterem wartości (Osińska 1980: 36–38; zob. Grzybek 2010: 18–31).

Dostrzeżenie rozwojowego charakteru wartości uruchamia postawę twórczą (etap uwolnienia się od zniewolenia niepełnosprawnością), czyli nabytą „umiejętność reagowania poprzez kreację na to, co w życiu ważne, cenne, a nawet wielkie. Tę umiejętność trzeba zdobyć, trzeba ją zobaczyć i sięgnąć po nią pracą, pragnieniem i konsekwencją, a następnie realizować ją każdego dnia” (Osińska 1980: 11), „by wyjść z kryjówki »ślepego« losu” (Osińska 1980: 10). Postawa twórcza występuje tam, gdzie powstają nowe jakości i wartości będące wynikiem osobistych działań i poszukiwań (Suchodolski 1980: 535), gdzie mamy do czynienia z pozytywnym przekroczeniem istniejącego stanu, tj. tego co jest (Gluchman 2012: 16–17). Celem postawy twórczej jest osiągnięcie zharmonizowanej, zintegrowanej osobowości poprzez wdrażanie w życie uznanego systemu wartości, czyli poprzez samodoskonalenie, samowychowanie (Osińska 1980: 9; por.: Grzybek 2010: 99–105, 133–139). Postawa twórcza jest związana z wprowadzaniem w życie dynamicznej stabilizacji, jako warunku samodoskonalenia człowieka i moralnego rozwoju ludzkości. Urzeczywistnianie twórczości jest zatem niekończącym się procesem w realizacji dobra (Gluchman 2012: 16).

Wobec tego, że człowiek jest bytem doskonalącym się, dalsze rozważania w tej sferze należy przenieść na grunt etyczny, któremu poświęcony zostanie ostatnia część tekstu.

KREATYWNA WARTOŚĆ NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI W RODZINIE – ASPEKT WYCHOWAWCZY

To, czy niepełnosprawność stanie się dla rodziny i samej osoby niepełnosprawnej czynnikiem pobudzającym kreatywność, zależy od dwóch rzeczy: po pierwsze – od postępowania i nastawienia osoby niepełnosprawnej, a po drugie – od jej relacji z bliskimi: „rodziny inwalidzkie nie są mniej wartościowym środowiskiem wychowawczym, niż rodziny osób pełnosprawnych. W wielu przypadkach nawet spełniają one swoje funkcje wychowawcze bardziej świadomie i odpowiedzialnie” (Błęszyńska 1986: 289).

Inwalida bywa oceniany przez innych (również najbliższych krewnych) na podstawie swej postawy wobec własnej niepełnosprawności oraz otoczenia. Oceny te, są zazwyczaj generalizowane i przenoszone na całą społeczność, którą reprezentuje niepełnosprawny. Istotne są tutaj ogólne i rodzinne przekonania na temat osób kalekich (Osińska 1980: 61). „Niepełnosprawni są najczęściej postrzegani przez pryzmat uogólnionych, często zafalszowanych obrazów określających daną niepełnosprawność. Te stereotypy mają najczęściej wymiar negatywny” (Żyta, Nosarzewska 2006: 20).

Kreatywna obecność osób niepełnosprawnych w rodzinie jest także w dużej mierze uwarunkowana obecnością stałego osobistego kontaktu między członkami tejże wspólnoty (Osińska 1980: 98). Więzy społeczne są niezbędne dla istnienia i twórczej działalności człowieka (por. Grzybek 2010: 13). Duża spójność rodziny, wsparta otwartą i szczerą komunikacją, sprzyja wzajemnemu ubogaceniu, dostrzeżeniu kwestii dotychczas pomijanych. Silna więź emocjonalna łącząca członków rodziny oraz umiarkowany poziom indywidualnej autonomii sprawiają, że zjawisko niepełnosprawności nie zaburza i nie dezorganizuje trwale wewnętrznego porządku, lecz staje się bodźcem do utrzymania homeostazy.

Obydwa elementy determinują stosunek rodziny do osoby niepełnosprawnej. Możliwe reakcje są następujące: pomoc, brak stałego zainteresowania, znużenie, obojętność, odrzucenie, czerpanie własnych zysków z niepełnosprawności członka rodziny (Osińska 1980: 79) oraz nadopiekuńczość. Pomoc, jako najbardziej pożądana postawa, wyraża się w zainteresowaniu, serdeczności, życzliwości, stałej trosce, gotowości do spełniania prośb, zaspokajania potrzeb, w niesieniu ulgi, uśmiechu, zrozumieniu, delikatności, cierpliwości, wyrozumiałości, wyczuciu pragnień, systematycznej opie-

kuńczości, zdobywaniu szerokiej wiedzy z zakresu inwalidztwa – jego istoty, uwarunkowań, rokowań etc. (Osińska 1980: 79). Pomoc wyzwała w ludziach bliskich inicjatywy zmierzające do likwidacji niepełnosprawności, otwiera oczy na skalę ludzkiego cierpienia, motywuje do działalności na rzecz okaleczonych. Wyraża się to w usuwaniu i przełamywaniu wszelkich barier: mentalnych (edukowanie, informowanie, uświadamianie, perswadowanie), architektonicznych (modernizowanie, budowanie), komunikacyjnych (konstruowanie), medycznych (poszukiwanie, odkrywanie, eksperymentowanie), prawnych (uchwalanie). Pomoc oparta jest więc na pracy w płaszczyźnie społecznej i jednostkowej oraz na pracy w sferze zawodowej i osobowościowej.

Niepełnosprawność staje się twórczym czynnikiem rozwojowym dla osób najbliższych krewnego wówczas, gdy stanowi impuls do działań integracyjnych. Integracja oznacza scalanie, proces tworzenia całości z części, włączenia pewnego elementu w konkretną całość. Integracja pozwala osobie niepełnosprawnej być osobą wśród innych. Podstawowym celem integracji jest przygotowanie osób niepełnosprawnych do normalnego życia w społeczności, do pełnienia różnorodnych ról – począwszy od życia rodzinnego, po zawodowe i społeczne. Integracja społeczna jest procesem skomplikowanym i wieloczynnikowym. W dużej mierze warunkują ją postawy społeczeństwa wobec osób niepełnosprawnych i idei integracji, mające swój początek w rodzinnym wychowaniu dzieci i młodzieży (Auleytner 2001: 26). Rodzina bowiem, to podstawowe i najbardziej znaczące środowisko życia, kształtujące ludzkie postawy (Śniegulska 2013: 65).

Pomoc i integracja mają wymiar wychowawczy. Wychowanie, to „świadomie organizowana działalność społeczna, oparta na stosunku wychowawczym między wychowankiem a wychowawcą, której celem jest wywołanie zamierzonych zmian w osobowości wychowanka” (Okoń 2007: 466). Akcentowane są tutaj trzy podstawowe elementy: działalność społeczna, stosunek wychowawczy oraz zmiany w osobowości. Można sądzić, że wychowanie do dojrzałej osobowości stanowi kluczowy element w definiowaniu wychowania (Solak 2001: 9–13, za: Grzybek 2010: 70). Pełny, integralny rozwój człowieka dokonuje się poprzez aktywność instytucji wychowawczych oraz samego wychowanka w procesie samowychowania. Stąd wychowanie i samowychowanie poprzez rozwój prowadzą do stawania się pełniej osobą. Samowychowanie zakłada pracę nad sobą, zaś wychowanie to uczestnictwo innych osób w rozwoju jednostki. Wychowanie zakłada specyficzną, choć podstawową relację społeczną. Uczestnictwo wychowawcy w procesie wychowania polega na tym, że wskazuje on drogę, którą sam przebył i świadczy o wartościach podstawowych (Grzybek 2010: 70–71).

ETYCZNY ASPEKT KREATYWNEJ OBECNOŚCI OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH W RODZINIE

Kreatywna obecność osób niepełnosprawnych w rodzinie ma wymiar etyczny, ponieważ swój początek bierze z refleksji filozoficznej, autorefleksji osoby niepełnosprawnej nad własnym losem oraz z przemyśleń osób bliskich nad nowym obliczem krewnego. Osoba niepełnosprawna przechodzi wówczas „do coraz wyższych form poznania rzeczywistości i siebie, aż do ukierunkowanego, pełnego urzeczywistnienia ideału własnej osobowości, do coraz wyższych wartości osobistych i społecznych” (Osińska 1980: 12). Tyimi wartościami są: człowieczeństwo, godność, wolność, mądrość, radość, odpowiedzialność (Dubiel-Zielińska 2015: 99–106; Dubiel-Zielińska 2017a: 133–152; Dubiel-Zielińska 2017b: 109–111).

Równie istotnym wątkiem etycznym w sprawie kreatywnego znaczenia obecności osób niepełnosprawnych w rodzinie jest ich samodoskonalenie i samowychowanie. Istotę samowychowania tworzą dwa podstawowe elementy. Pierwszy, to rozwój zdolności wolitywnych (kształtowanie dyspozycji w sferze emocjonalno-wolitywnej), oznaczający ćwiczenie się w zdolności do kierowania sobą, powściągliwość, kontrolę uczuć i wyobraźni, wybór standardów postępowania etycznego z poszanowaniem innych. Drugi czynnik, samowychowanie obejmuje rozwój zdolności poznawczych (rozumiane jako samokształcenie intelektualno-sprawnościowe) (Grzybek 2010: 116). Kreatywna wartość niepełnosprawności, jako twórczego czynnika rozwojowego, zapoczątkowanego uświadomieniem sobie swego inwalidztwa, a następnie przyjętego jako szansa, interesujące zadanie życiowe orientuje człowieka na poznanie. „Istotą samokształcenia jest własny rozwój intelektualny, w którym sam podmiot decyduje o jego przebiegu. W samokształceniu chodzi o przyrost wiedzy, a także nabycie niezbędnych sprawności dla jej pomnażania. (...) W samowychowaniu intelektualnym chodzi o »sprawność myślenia«, rozumianego jako zdolność osoby do poznawania i rozumienia rzeczywistości. Jest to umiejętność umysłowa” (Grzybek 2010: 99). Wobec tego, że granice między wskazanymi pojęciami są nieostre, należy dodać, że o ile samokształcenie akcentuje zdobywanie wiedzy, to samowychowanie intelektualne eksponuje zdobywanie mądrości dzięki pogłębionej refleksji nad uzyskaną wiedzą i doświadczeniem (Grzybek 2010: 99–100).

Najbliżsi dostrzegając w osobie niepełnosprawnej przede wszystkim jej człowieczeństwo, ukierunkowują się na wartości, które ta wnosi swoją obecnością. Wspomniane wyżej działania pomocowe i integracyjne wyrażają zdolność do uznania godności osoby niepełnosprawnej i jej prawa do uczestnictwa we wszystkich sferach życia (Auleytner 2001: 26).

Wskazane już powyżej znaczenie pracy dla kreatywnego udziału osób niepełnosprawnych w rodzinie, w płaszczyźnie społecznej i jednostkowej dotyczy skali podejmowanych inicjatyw i przedsięwzięć. Działalność w obszarze społecznym i zawodowym „wiąże się z naturalną ludzką potrzebą działań sprawczych w świecie. (...) Potrzeba działań sprawczych obejmuje naturalne, proste dążenie osoby ludzkiej do czynów o charakterze społecznym” (Dubiel-Zielińska 2015: 107; zob.: Dubiel-Zielińska 2017a: 109; Dubiel-Zielińska 2017b: 95–97). Praca w wymiarze jednostkowym dotyczy zarówno osób niepełnosprawnych, jak i bliskich i wiąże się z dążeniem do osiągnięcia osobowości etycznej, czyli takiego stanu rozwoju władz poznawczych i wolitywnych, który pozwala w sposób trwały dążyć do własnej doskonałości moralnej (Grzybek 2007: 30). Praca nad sobą jest bowiem najwłaściwszą rzeczą, jaką możemy uczynić: „Człowiek nie ma lepszego sposobu uszczęśliwienia ludzkości nad udoskonalenie siebie” (Świętochowski 1979: 34). „Działania rozwojowe i sprawcze nawzajem się uzupełniają, a poprzez współlistnienie dopełniają jednostkę” (Dubiel-Zielińska 2015: 107; zob.: Dubiel-Zielińska 2017a: 109; Dubiel-Zielińska 2017b: 95–97).

ZAKOŃCZENIE

Kreatywna obecność osób niepełnosprawnych w rodzinie i jej wymiar etyczny w szczególności sposób uwarunkowane są silną, obustronną determinacją członków tej wspólnoty do utrzymania naturalnie przyrodzonej tendencji rozwojowej człowieka. Wyjątkowość niniejszych usiłowań wynika z konieczności ujrzenia wartości jako możliwości w sytuacji ekstremalnej egzystencjalnie, jaką bywa kalectwo, a następnie zwróceniu się ku nim. Uruchamia to postawę twórczą. Poszczególne aspekty doskonalenia człowieka: wartości i rozwój wpływają na charakter jego twórczości.

Zakres, w jakim jednostka może się rozwijać, decyduje o subiektywnie odczuwanej jakości życia. Ponadto o jakości życia człowieka decyduje również specyficzna właściwość jego dzieł, noszących niejako imiennosc twórcy (Grzybek 2010: 127). Dzieło (wytwór) jest społecznotwórcze, jest efektem ludzkiej pracy (Dubiel-Zielińska 2017b: 133). Ma to szczególne znaczenie w sytuacji niepełnosprawności, bowiem celem zdaje się być integracja. Integracja daje ludziom zdrowym i kalekim gwarancję wzajemnego ubogacania się dzięki wspólnym osiągnięciom, urzeczywistnianym w wyniku szeroko rozumianej aktywności.

BIBLIOGRAFIA

- Auleytner J. (2001), *Niepełnosprawni w polityce społecznej*, „Niepełnosprawność i Rehabilitacja” 1, R. I (styczeń-marzec).
- Błęzyńska K. (1986), *Rodzina w życiu dorosłych osób niepełnosprawnych fizycznie* [w:] A. Hulek (red.), *Człowiek niepełnosprawny w społeczeństwie*, Warszawa.
- Dubiel-Zielińska P. (2015), *Teoria dopełnień. Pomiedzy nieużytecznym konsekwencjalizmem a personalizmem i perfekcjonizmem*, Rzeszów.
- Dubiel-Zielińska P. (2017a), *Teoria dopełnień. Założenia i komentarz*, Rzeszów.
- Dubiel-Zielińska P. (2017b), *Teoria dopełnień i jej miejsce w etyce zawodowej*, Kraków–Rzeszów.
- Gluchman V. (2012), *Etyka społecznych konsekwencji*, Prešov.
- Grzybek G. (2007), *Etyczne podstawy pracy socjalnej. Świadomość moralna, norma etyczna oraz wytyczne dla pracownika socjalnego i pedagoga społecznego*, Bielsko-Biała.
- Grzybek G. (2010), *Etyka rozwoju a wychowanie*, Rzeszów.
- ICF: *Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia* (2009), Centrum Systemów Informacyjnych Ochrony Zdrowia.
- Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych sporządzona w Nowym Jorku w dniu 13 grudnia 2006 r. (Dz.U. z 2012 r., poz. 1169).
- Kowalczyk S. (1992), *Kim jest człowiek? Elementy antropologii*, Wrocław.
- Marszałek L. (2006), *Niepełnosprawność: kobiecość – rodzina*, Warszawa.
- McCoy A. (2007), *Etyka chrześcijańska*, przeł. K. Pachocki, Poznań.
- Okoń W. (2007), *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa.
- Osińska K. (1980), *Twórcza obecność chorych*, Warszawa.
- Polskie Forum Osób Niepełnosprawnych, *Standardowe Zasady Wyrównywania Szans – rezolucja ONZ*, <http://www.pfon.org/dokumenty-i-publikacje/dokumenty-miedzynarodowe/110-standardowe-zasady-wyrownywania-szans-rezolucja-onz#podstawowe-pojecia-w-sferze-polityki-wobec-osob-niepelnosprawnych> [24.03.2016].
- Popielski K. (2008), *Psychologia egzystencji. Wartości w życiu*, Lublin.
- Rabenda-Bajkowska L. (1979), *Jakość życia w koncepcjach teoretycznych i badaniach*, „Studia Socjologiczne” 3.
- Słownik wyrazów obcych PWN* (1980), red. J. Tokarski, Warszawa.
- Solak A. (2001), *Człowiek i jego wychowanie. Zagadnienia wybrane*, Tarnów.
- Suchodolski B. (1980), *Pedagogika. Podręcznik dla kandydatów na nauczycieli*, Warszawa.
- Śniegulska A. (2013), *Refleksje nad współczesnym wychowaniem [Reflections on present education]*, Rzeszów.
- Świętochowski A. (1979), *Aforyzmy*, Warszawa.
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1997 r. – Karta Praw Osób Niepełnosprawnych (M.P. z 1997 r., nr 50, poz. 475).
- UN Enable, *World Programme of Action Concerning Disabled Persons*, <http://www.un.org/esa/socdev/enable/diswpa01.htm> [24.03.2016].
- UNIC, *Definicja niepełnosprawności*, <http://www.unic.un.org.pl/niepelnosprawnosc/definicja.php> [24.03.2016].
- WHO, *Disabilities*, <http://www.who.int/topics/disabilities/en/> [24.03.2016].
- Żyta A., Nosarzewska S. (2006), *Jakość życia osób niepełnosprawnych – wielość spojrzeń* [w:] Z. Pałak, A. Lewicka, A. Bujnowska (red.), *Jakość życia a niepełnosprawność*, Lublin.

CREATIVE PRESENCE OF PERSONS WITH DISABILITIES IN THE FAMILY
AND ITS ETHICAL DIMENSION

Summary

The aim of the article is to show the creative value of disability in the family and the ethical dimensions using the method of induction and deduction. The article begins by explaining the definition of disability and creativity and representation of the silhouette of a creative human. Then it points to the self-educational aspect of disability, having reflected in the attitude of creative attitude of a disabled person, realizing discovered values. Educational aspect concerns the impact of a disabled person on attitudes of relatives in relation to itself and to the entire population of the disabled. Creativity of the environment manifests itself in support and integration. Considerations in the ethical dimension of the creative presence of persons with disabilities in the family indicate the specific values and skills – ethical personality, which is the result of development of cognitive and volitional authorities.

Keywords: disability, creativity, creative attitude, *homo creator*